

Zamek Królewski w latach 1914-1939

Po 1914, wraz z wybuchem I wojny światowej, zaborcze władze rosyjskie urządziły w Bibliotece Królewskiej koszary, zaś w dzisiejszej Galerii Owalnej szpital polowy. Do sierpnia 1915 ewakuujące się pod naciskiem Niemców wojska rosyjskie wywoziły znaczne ilości mienia zamkowego – historyczne mobilia i sprzęty użytkowe wypełniły 800 skrzyń, na swoim miejscu pozostały jedynie marmurowe rzeźby, Chronos i Sława w Sali Rycerskiej oraz Apollo i Minerva w Sali Wielkiej. 5 VIII 1915 do Warszawy wkroczyły wojska niemieckie.

Po rosyjskich biurach zajęły w Zamku miejsce instytucje niemieckie – Zamek został urzędową siedzibą generał-gubernatora Hansa von Beselera. Jako taki stał się areną ważnych wydarzeń politycznych, składających się na proces stopniowego odzyskiwania przez Polskę suwerenności: 5 XI 1916 w Sali Wielkiej Hans von Beseler w obecności przedstawicieli polskich elit politycznych odczytał manifest cesarzy Niemiec i Austro-Węgier proklamujący Królestwo Polskie z dziedziczną monarchią i ustrojem konstytucyjnym, 14 I 1917 w tejże Sali zainaugurowano działalność Tymczasowej Rady Stanu, zaś 15 IX 1917 – Rady Regencyjnej.

Wkrótce po odejściu Rosjan opiekę nad obiektami zabytkowymi w Warszawie objęło Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, zaś kuratorem Zamku został Kazimierz Skórewicz (1866-1950). Zorganizowana przez niego pracownia rozpoczęła w końcu 1915 inwentaryzację pomiarową, jednocześnie prowadząc dokumentację fotograficzną ocalałego wyposażenia wewnątrz i detali architektonicznych. Rozpoczęto też prace budowlane; prowadzono je w Kaplicy Królewskiej i w nieistniejącej dziś oficynie zw. saską – koło Wieży Grodzkiej, gdzie mieściła się kancelaria Rady Regencyjnej.

11 XI 1918, w symbolicznym dniu odzyskania przez Polskę niepodległości, wywieszono na Zamku biało-czerwoną chorągiew. Rada Ministrów uchwaliła 19 II 1919, że Zamek łącznie z pałacem Pod Blachą, Łazienki Królewskie, Belweder, Wawel, Spała są gmachami reprezentacyjnymi Rzeczypospolitej i powierzyła zarząd nad nimi Ministrowi Robót Publicznych, który powołał Państwowy Zarząd Gmachów Reprezentacyjnych Rzeczypospolitej z Kazimierzem Skórewiczem na czele. Jednak Zamek nie został siedzibą głowy odrodzonego państwa polskiego; Naczelnik Państwa Józef Piłsudski zamieszkał w Belwederze. W 1919 tymczasowo mieściły się w Zamku mieszkanie i biura premiera Ignacego Jana Paderewskiego.

Kontynuowane były jednocześnie prace pod kierunkiem Kazimierza Skórewicza. W 1921 odstonięto gotycką fasadę Dworu Wielkiego od strony dziedzińca, oczyszczono piwnice gotyckie, pomieszczenia renesansowe parteru, usuwano przemalowania, przeróbki, wydobywano najistotniejsze walory artystyczne bryły i wewnątrz zamkowych, zwłaszcza ciągu sal Stanisławowskich. W miarę rewindykacji polskiego mienia kulturalnego z Rosji Radzieckiej po podpisaniu traktatu ryskiego w 1921 powracały zwracane przez Rosjan liczne obrazy, rzeźby i inne dzieła sztuki wywiezione z Zamku przez władze carskie w różnych okresach. Dało to możliwość odtworzenia m.in. Sali Rycerskiej, Gabinetu Konferencyjnego, Sali Audiencjonalnej Dawnej oraz Sali Canaletta. W Garderobie, Gabinetcie Króla i Kaplicy Saskiej rozwieszono słynne arrasycy jagiellońskie, które w 1924 przekazano na Wawel. Wnętrza zamkowe urządzano też stylowo dobranymi obiektami gromadzonymi przez Państwowe Zbiory Sztuki oraz darami i depozytami składanymi przez osoby prywatne.

W omawianym okresie Zamek bywał widownią oficjalnych uroczystości rangi państwowej: 14 XI 1920 miało miejsce wręczenie Józefowi Piłsudskiemu buławy marszałkowskiej na Placu Zamkowym, od 17 do 20 XII 1922 trwało wystawienie trumny ze zwłokami pierwszego prezydenta Gabriela Narutowicza, 24 VI 1923 prezydent Stanisław Wojciechowski podejmował króla Rumunii Ferdynanda I. Od 1923 z okazji święta 3 maja prezydent organizował w Zamku rauty, zaś od 1925 odbywały się w Zamku noworoczne przyjęcia dla korpusu dyplomatycznego. W zamkowych wnętrzach zamieszkiwali również wybitni przedstawiciele kultury polskiej. Pomieszczenia w ryzalicie nad Salą Tronową zajmował od listopada 1924 aż do śmierci 20 XI 1925 Stefan Żeromski. Natomiast w pałacu Pod Blachą zamieszkiwał w latach 1924-26 Stanisław Przybyszewski.

Wraz z objęciem prezydentury przez Ignacego Mościckiego po przewrocie majowym 1926 w dziejach Zamku dokonał się zasadniczy przełom. Stopniowo wyrósł on na siedzibę i rezydencję głowy państwa, miejsce odbywania się najważniejszych oficjalnych uroczystości państwowych; 4 VI 1926 odbyło się w Sali Wielkiej zaprzysiężenie prezydenta. Od tego momentu aż do września 1939 nad Zamkiem łopotała chorągiew Rzeczypospolitej.

Do końca 1927 prace konserwatorskie w Zamku prowadzono pod kierunkiem Kazimierza Skórewicza. Elewacjom nadano nową szatę, usuwając opilastrowanie i attykę z poł. XIX w., przywrócono wysoki dach, pokryty dachówką holenderską. Zamek odzyskał kształty dawnej bryły architektonicznej, która miała być dodatkowo podniesiona przez szeroką fosę przed elewacją zachodnią i południową z mostkami przy Wieży Zygmuntońskiej i Wieży Grodzkiej. Rewelacją naukową okazało się odsłonięcie sklepionych, wczesnobarokowych sal w przyziemiu, gdzie w XVI i XVII w. mieściła się Izba Poselska. Przedstawiony w czerwcu 1927 projekt rozbudowy Zamku dla celów reprezentacyjnych nie zyskał jednak uznania w oczach nowych władz – na początku 1928 Skórewicz został odwołany. Jego miejsce zajął prof. Adolf Szyszko-Bohusz (1883-1948).

W 1930 Szyszko-Bohusz przedstawił projekt urządzenia obszaru Podzamcza. Projekt ten przewidywał skierowanie ruchu ulicą Bugaj pod arkadami tarasu zamkowego na Mariensztat, usunięcie koszar i przywrócenie ogrodu oraz budowę domów mieszkalnych dla urzędników administracji prezydenckiej. Program zrealizowano bez doprowadzenia do końca rozwiązań komunikacyjnych. W ramach przekształceń właściwej bryły Zamku zastąpiono tradycyjną dachówkę blachą miedzianą, rozebrano oficynę saską przy Wieży Grodzkiej, przebudowano samą Wieżę, znosząc hełm dachówkowy zbudowany przez Skórewicza, podnosząc ją i urządając na szczycie płaski taras widokowy, odremontowano też zewnętrzne elewacje, gdzie wymieniono części kamieniarki, zaś narożniki ozdobiono boniami.

Według projektów Szyszko-Bohusza dokonywano również licznych prac w zamkowych wnętrzach. Urządzono pomieszczenia wystawowe dla zbiorów muzealnych na parterze wschodniego skrzydła, w przyziemiu skrzydła północnego urządzono nową szatnię, którą ozdobił fryz namalowany w 1932 przez Leona Pękalskiego, w skrzydle północnym wprowadzono nową galerię i schody dla publiczności. Urządzono też nową Galerię, zawieszając w niej Rejtana Matejki (dziś: Galeria Owalna). W sali sąsiedniej znalazł się Batory pod Pskowem (dziś: Wielka Antyszambra). Natomiast Sala Senatorska pozostała w stanie odziedziczonym po władzach rosyjskich: ze stropem dzielącym ją na dwie kondygnacje i licznymi ścianami działowymi.

Szyszko-Bohusz przygotowywał projekty wielkiej rozbudowy Zamku, której celem było stworzenie nowych sal recepcyjnych dla prezydenta. Projekty te zmierzały do całkowitego przekształcenia dawnego Dziedzińca Kuchennego i północno-wschodniej części zabudowań zamkowych. Od strony Wisły projektowany był na stromiźnie skarpy nowy budynek, analogiczny do stanisławowskiej Biblioteki Królewskiej, przeznaczony na „Ogród zimowy”. Szyszko-Bohusz proponował też zmianę funkcji niektórych sali historycznych: Kaplica Saska miała być Salą Koncertową, Sala Rejtana Bufetem, Sala Batorego Pokojem Stołowym, a dawna Senatorska – Salą Bankietową. Plany projektanta przekreślił wybuch wojny.

Zamek Królewski – rezydencja Prezydenta Rzeczypospolitej – był areną najważniejszych wydarzeń rangi państwowej i międzynarodowej. Prezydent Mościcki według specjalnego rozbudowanego ceremoniału odbierał listy uwierzytelniające od przedstawicieli państw obcych, kontynuował tradycję noworocznych wizyt korpusu dyplomatycznego, wręczał birety kardynalskie dostojnikom kościoła katolickiego, którym purpura przypadła w trakcie rezydowania w Polsce, przyjmował gości zagranicznych, np.: w 1937 króla Rumunii Karola II, w 1938 regenta Węgier Mikłosa Horthego.

W Zamku Królewskim znajdowały się także urzędy obsługujące działalność głowy państwa: Kancelaria Cywilna i Gabinet Wojskowy oraz prywatne mieszkanie prezydenta. Urzędowa część prezydenckiego apartamentu obejmowała pokoje I piętra w skrzydłach południowym i zachodnim, tworzące ciąg od Schodów Wielkich do Poselskich. Prywatne mieszkanie znajdowało się za obecną Nową Izbą Poselską.

Zamek Królewski pełnił zarazem funkcje muzealne. W 1936 Kazimierz Brokl opublikował Przewodnik po Zamku Królewskim w Warszawie. W Bibliotece Królewskiej znajdował się magazyn dzieł sztuki. Od początku lat 20. w Zamku mieściła się też siedziba Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki. Zbiory zamkowe udostępniane były zwiedzającym do 31 VIII 1939.

Oprac. Piotr Majewski